

A SZATMÁRI BÉKE ELŐZMÉNYEI.

Tanulmányom tárgya részlet egy készülő nagyobb műből, amely a szatmári béke történetét és az arra vonatkozó okleveles anyagot fogja tartalmazni. A szatmári béke egy küzdelmes korszaknak az adott viszonyokhoz képest kielégítő befejezése, határjelző esemény, amely megszabja a XVIII. századi magyar politika irányát és jellegét. Létrejötté hosszas diplomáciai munka eredménye, melynek részleteit idáig jóformán csak gróf Pálffy János titkáranak, *Pulay János*nak sugalmazott munkájából ismertük, mely mű *Szalay László*, illetőleg *Thaly Kálmán* kiadásában több mint félszázad óta közkézen forog. E kétszáz év előtt készült mű azóta természetesen jórészt elavult, adatkészlete hézagosnak, történeti beállításai pedig sok tekintetben tévesnek, vagy legalább is irányzatossá bizonyult s ennek következtében a szatmári béke története revíziójának is napirendre kellett kerülnie. Ez volt az oka annak, hogy a Magyar Történelmi Társulat elnökének, gróf Klebelsberg Kunónak megbízásából hónapokon keresztül tartó munkával átkutattam a bécsi és budapesti levéltárakat s ezen kutató munkának eredménye a szatmári béketárgyalásoknak újszólván teljes anyaga. Sajnálattal vagyok kénytelen azonban megállapítani, hogy a gróf Károlyi-család központi levéltárának idevonatkozó anyaga nem állott rendelkezésemre.

Mint hogy a szatmári béketárgyalásoknak kezdeményezője és irányítója gróf Pálffy János horvát bán és katonai főparancsnok volt, művem első fejezetében természetesen természetesen foglalkoznom kellett annak előadásával, hogy gróf Pálffy János minő körülmények között nyerte el a magyarországi főparancsnokságot gróf Heister Sigbert helyett és mik voltak közvetlen előzményei a nevéhez fűződő hadműveleteknek. Tanulmányom anyaga, a II. és III. fejezet, ehhez kapcsolódik.

*

Gróf Pálffy János november 3-án indult Pozsonyból Buda felé.¹ A feladat, melynek megoldására vállalkozott, nem volt könnyű; Bécsben is jól tudták, hogy a pestis és az élelmezési nehézségek miatt a magyarországi hadivállalat kockázatos és olyan költséges lesz, hogy egyáltalában kérdéses, megbírja-e az új pénzügyi terheket az amúgy is kimerült kincstár?² Az új főparancsnok maga is tudatában volt a reá

¹ 1710 november 6-i értesítés Pozsonyból. Wien. Diarium. 1710. Nr. 758.

² Gróf Wratislaw 1710 október 28-i levele III. Károlynak. (Staatsarchiv. Hausarchiv. Familiencorresp. A. 16.)

várazgó nehézségeknek s midőn november 10-én Pestre megérkezett, csakhamar meggyőződhetett arról, hogy a haditanács aggodalmai nem voltak alaptalanok. A rendelkezésére bocsátott haderő jelentékeny volt ugyan,³ szétszórt elhelyezése miatt azonban, legalább ezidőszerint, nem látszott felhasználhatónak támadó hadműveletekre, bár viszont számtalan jel mutatott arra, hogy a kuruc haderő valóban bomladozóban van; Pest felé való útja közben gróf Pálffy maga is találkozott hazaszéledő kuruc osztagokkal. A császári haderő szabadabb mozgását elsősorban és főként a takarmányhiány korlátozta, mely szinte leküzdhetetlen akadályokat gördített a lovassági hadműveletek elé. A november 10-én Pestre érkező Cusani lovassági tábornok jelentései is leplezetlen ridegséggel tárták fel az alföldi megyék nagy nyomorúságát, melyet a pestis pusztításai természetesen csak fokoztak. Pest megyében például 25.000 ember esett áldozatul; a császáriaknak Jászberényt és Gyöngyöst a pestis miatt ki kellett üríteniök, mert már a hadseregben is mutatkoztak a ragály tünetei. A hadbiztossági hivatal részéről Cusani hadtestéhez beosztott Dizent kamarai tanácsos viszont kilátástalannak tartott minden olyan kísérletet, mely arra irányult volna, hogy a hadsereg a megszállt területekről élélmezze magát. „Nem lehet leírni — jelentette gróf Pálffy november 11-én —, hogy a tisztek és a közlegények mennyire tele vannak panaszokkal s mennyire türelmetlenek és elkeseredettek amiatt, hogy már évek óta nincs rendes téli szállásuk, hogy télen-nyáron át egyaránt fátaszéklik őket s egyszer az ellenséggel, másszor meg a pestissel küzködnek, úgyszólván a föld alatt kénytelenek lakni s szinte a földre kell ásniok magokat, mert a falvakat az ellenség elpusztította.”⁴ A haditanács azonban a pénzhiány miatt nem tudott segíteni a felpanaszolt bajokon;

³ Cusani lovassági tábornok alá 3 dragonyos, 3 küraszir-ezred, 2 teljes huszárezred és több század, továbbá 38 szd. gyalogság, 12 tábori ágyú és 6 mozsár; gróf *Virmond* altábornagy alá 2 dragonyos-, 1 küraszir-, 3 huszárezred, 42 gyalogszázad s azonfelül különböző városokban helyőrségi szolgálaton 10 gyalogszázad tartozott. Gróf *Virmond* parancsnoksága alatt állott az Arva- és Turóc-megyékben állomásozó Hochburg vezérőrnagy 12 küraszirszázaddal, gróf *Breuner* vezérőrnagy Érsekújvárnál egy dragonyos-, 4 huszár- és 1 gyalogezreddel és 4 század *Deutschmeister*rel. Végül báró *Nehem* tábornagy alatt állott báró *Löffelholtz* és gróf *Nadasdy* altábornagy, gróf *Draskovics* és *Lubomirsky* György herceg 3 dragonyos- és 2 huszárezreddel (ez utóbbiak nem teljes létszámmal), továbbá 51 gyalogsági század elosztva Buda, Eszék, Szigetvár, Arad és Nagyvárad közt. (Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. 1710. exp. nov. Nr. 3. Feldakten. 1710. okt. Nr. 9c.)

⁴ Eredetije Kriegsarchiv. HKR. 1710. exp. nov. Nr. 247.

Pálffy ezen jelentésére egyelőre nem is válaszolt, miért is a főparancsnok „kimerült és harci kedvét veszített csapatai”-nak szükségleteire hivatkozva, november 24-én kénytelen volt újból megsürgetni korábbi javaslatainak mielőbbi elintézését.⁵

Az új főparancsnokot azonban a katonai hadműveleteket gátló ezen élelmezési és pénzügyi nehézségek mellett tétlen idővesztegetésre kényszerítette a gróf Stainville parancsnoksága alatt álló erdélyi haderővel való együttműködés hiánya is. Az erdélyi császári ezredeknek a magyarországi harctereken való alkalmazása már Heister főparancsnoksága alatt tervbe volt véve. Stainville 1710 augusztusának elején ennek alapján már végrehajtotta az erdélyi csapatok összevonását s augusztus 3-án Boncida mellett ütött tábort, további előnyomulását azonban a pestis megakadályozta, melynek pusztításai Erdélyben is mind nagyobb méreteket öltöttek.⁶ Utóbb Érsekújvár körülrzárása miatt, mely augusztus folyamán Heister figyelmét, sőt a császári haderő jelentékeny részét is lekötötte, Stainville időszerűtlennek tartotta a további előnyomulást;⁷ a haditanács azonban a hainburgi értekezleten megállapított haditervek értelmében már október 25-én tudomására hozta a magyarországi főparancsnok-változást s ezzel kapcsolatosan Stainville-t a korábbi haditervek haladéktalan foganatosítására utasította. Tájékozásképp közölte vele, hogy Pálffy hadseregének legközelebbi feladata Szolnok bevétele, továbbá a tiszai átkelőhelyek megszállása Csege és Polgár mellett; Stainvillenek ezzel egyidejűleg Szatmár megszerzése után Ecsed, Szentjób és Sarkad birtokbavételére kell törekednie, de mindenkor a Pálffyval való összeköttetés fenntartásával.⁸ A Stainvillenek adott ezen utasítás nem sokkal később odamódosult, hogy a haditanács az erdélyi csapatok előnyomulásának legközelebbi célpontjául Debrecent jelölte meg, a kivonuló haderő létszámát pedig három lovasezredben és 11 gyalogoszszadban állapította meg.⁹ Stainvillenek november 9-én Gyulafehérvárt kelt jelentése azonban arra mutatott, hogy ő egyelőre semmiféle együttműködésre nem gondolt, mert jelentésében egy szóval sem emlékezett meg arról.¹⁰

⁵ Eredetije u. o. HKR. exp. 1710. nov. Nr. 241.

⁶ 1710. aug. 3-i jelentése. Eredetije KA. Hofkriegsrath. exp. 1710. nov. Nr. 255.

⁷ A haditanács 1710. szept. 20-i leiratából. U. o. Prot. Reg. 1710. Nr. 466. p. 668.

⁸ Utasítás 1710 okt. 25-ről. Fogalmazványban u. o. Hofkriegsrath. exp. 1710. reg. okt. Nr. 246.

⁹ 1710. nov. 7. KA. Prot. Reg. 1710. Nr. 466. p. 776.

¹⁰ 1710. nov. 9. Eredetije u. o. HKR. 1710. exp. dec. Nr. 154.

E jelentés csak december 6-án érkezett ugyan meg Bécsbe, tartalma azonban utólag tényleg igazolta Pálffy november 24-i fölterjesztésének Stainvillere vonatkozó aggodalmait, melyeket a haditanács is osztott a Stainvilletől korábban nyert értesülések alapján. Ennek tulajdonítható, hogy a haditanács a november 24-i fölterjesztés hatása alatt november 29-én Stainvillet újból arra utasította, hogy a már kiadott rendelet értelmében haladéktalanul kezdje meg a Debrecen felé való felvonulást, és pedig személyes parancsnoksága alatt; ha azonban személyes parancsnoksága bárminő okból nem volna lehetséges, akkor három lovasezredet, de mindenestre legalább is a Rabutin- és a Montecuccoli-ezredeket egy generális parancsnoksága alatt azonnal indíttassa útnak Debrecen felé; azok a további utasításokat majd Pálffytól fogják nyerni.¹¹

A császári haderő válságos belső helyzetét, melyet a haditanácsnak 1710 november 20-i leirata valójában csak annyiban enyhített, amennyiben kilátásba helyezte kéthavi zsoldpénznek mielőbbi kiutalását s az élelmezés szabályozását,¹² időközben elért haterői előnyei mindamellett sikeresen leplezték. Október 20-án csekély ellenállás után elesett Szolnok,¹³ miáltal a keleti részek felé való előnyomulás akadálya is el volt hárítva, november elején pedig Tokaj és Sárospatak.¹⁴ Mindezen veszteségek szinte természetes következményei voltak a kurucok soraiban jelentkező bomlási folyamatnak, mely immár köztudomású volt, s melyet Érsekújvár bukása óta maga Rákóczi is kénytelen volt megállapítani. „Mihelyt Érsekújvár elestének s az ellenség előnyomulásának híre elterjedt — írja Emlékirataiban —, hadaim majd mind elszéledtek, biztos helyekre szállítandók családjaikat.”¹⁵ A demoralizáció nyilvánvaló jele volt az is, hogy a kuruc harci egységek bizalmatlansággal teltek el egymás iránt; „mind együtt vannak — írta néhány parancsnokára célozva 1710 november 3-án Károlyinak —, tébolygó juhok módjára, hadok egymással ellenkezik, egyike a másikat labancnak tartván s mindnyájan panaszkodnak az éhségrül a mindennel rakott

¹¹ 1710. nov. 23. U. o. Prot. Reg. 1710. Nr. 466. p. 840. Hasonló értelemben 1710 dec. 5-ről. U. o. p. 857.

¹² U. o. fogalmazványban Hofkriegsrath, 1710 reg. nov. Nr. 372.

¹³ Rákóczi emlékiratai. 287—88. ll. *Márki* S.: II. Rákóczi Ferenc. III. 136. l.

¹⁴ *Márki*: III. 142. l.

¹⁵ Emlékiratai. 282. l.

földön“.¹⁶ A kurucok „confusióval teljes dolgainak folyása“¹⁷ Pálffy előtt is jól ismert tény volt; a hazaszéledő kuruc osztagokkal való közvetlen érintkezés kétségtelessé tette előtte, hogy a békevágy általánossá lett Rákóczi hadseregében s ennek következtében időszerűnek tartotta a békés megegyezés gondolatának felvetését, melyre — úgy látszik — a hainburgi értekezlet is felhatalmazta. Elhatározása bizonyára merész kezdeményezés volt akkor, midőn világosan látta saját hadserege belső bajait és aktivitása alig leplezhető eszökkenését, melynek következtében az adott viszonyok között egyáltalában nem számíthatott gyors, győzelmes előnyomulásra, még a bomladozó és a békére vágyakozó kuruc hadakkal szemben sem. Békekészségének nyilvánosságra hozatalától mindamelllett nagy erkölcsi hatást várt, mert hiszen harcéri sikerekre hivatkozható ellenfél kezdeményező lépéséről volt szó, oly kérdésben, mely a Rákóczi körül csoportosuló magyarság lelkét régóta állandóan foglalkoztatta s ott mindjogban tért hódított. Feltevése elméletileg kétségkívül helyes volt, mert egy fölényben lévő ellenfél békejobb-nyujtása ritkán szokott célt téveszteni, tömeghatása legalább is elvitathatatlan; ez esetben azonban kérdés volt, hogy a magyar szabadságharc vezérei s köztük kiváltképen a fejedelem, Pálffynak az adott körülmények közt is merész és meglepétezerű elhatározásában őszinte békekészséget, vagy pedig csak egyszerű politikai fogást fognak-e látni, melynek tulajdonképeni célja a további ellenállás leszerelése s ez alapon a feltételek diktálása. A látszat egyelőre ez utóbbi feltevés mellett szólt.

Pálffynak november 14-én Károlyi Sándorhoz intézett magánjellegű levele,¹⁸ mely utóbb a további tárgyalások ki-

¹⁶ Arch. Rak. III. 190. l.

¹⁷ Rákóczi 1710 nov. 15-i s Károlyihoz intézett leveléből. Arch. Rak. III. 191. l.

¹⁸ A dátumra l. *Márki*: III. 140. l. jegyzet. *Pulay* szerint (II. 197—98. ll.) Rákóczi „1710-ik esztendőben novemberben írt levele által meghagyta volt, hogy menne személye szerint fentemlített méltóságos commendirozó főgenerális Pálffy János uramhoz s bővebben beszélgetne parolára őexcellentiájával“. Minthogy azonban Károlyi a fejedelemmel való szóbeli megbeszélés nélkül „magától hirtelen valamit cselekedni“ nem akart, bővebb utasítás végett Rákóczihoz készült Munkácsra. Elindulása pillanatában kapta kézhez gr. Pálffy „intó és dorgáló“ nov. 14-i levelét. (U. ez *Szalay*nál is: II. Rákóczi Ferenc bujdosása. I. Pest. 1864. 15—16. ll.) Az előadottak szerint tehát a közeledés egyidejűleg történt mindkét fél részéről; Rákóczi levelezésében azonban nincs nyoma annak, hogy a fejedelem 1710 november első felében ilyen tartalmú levelet intézett volna Károlyihoz.

indulópontjává vált, úgyszólván egyedül Károlyi személyével foglalkozott, aki előtt szinte kirívóan kiszínezte a meghódolása esetén reá váró előnyöket; nyomatékosan hangsúlyozta abban készségét a vele való közvetlen tárgyalásokra s teljhatalmú megbízottat várt tőle, „avval — úgymond — beszélhetek de ore ad os és mindent végezhetek, concludalhatok is“... „S ha kegyelmed is úgy akarja secundálni maga szerencsáját, mint én bona et christiana fide et cavallerica parola offeráлом, nyugodtabb elmével fog alhatni és nem fog átkot fejére édes gyermekeitől várhatni... Consulat et patriae et sibi bene... Addig kell útni a vasat, amíg meleg.“¹⁹

A levél meglepte Károlyit. Mint a kuruc haderő ezidőszerinti főparancsnoka, Rákóczin kívül legközvetlenebbül ismerte egyfelől a további ellenállás reménytelenségét s másfelől azokat a diplomáciai erőfeszítéseket is, melyekkel a fejedelem a küzdelem kielégítő befejezését kívánta biztosítani, melyek azonban csak a távolabbi jövőben ígértek esetleg sikereket. Mindezzel szemben rideg valóságként állott előtte a császári haderő tagadhatatlan harcászati fölénye, melynek ingatag alapját természetesen nem ismerte, de amelyet különben sem volt módjában ellensúlyozni. Érthető tehát, hogy az az ellenmondás, mely egy győzelmes hadvezér békeajánlatában megnyilvánult, meglepte, s mint azt Pálffy is jól sejtette, súlyos kétségekkel töltötte el, annyival is inkább, mert Pálffy levelének hangjából elsősorban az átpártolásra való csábítás célzata volt kiolvasható, még pedig nem megvetendő egyéni előnyökre való hivatkozással, s csak másodsorban lehetett azt akként is értelmezni, hogy a magyarságára és hazafiságára kifejezetten hivatkozó Pálffy nem zárkóznék el a Rákóczival való közvetlen tárgyalások elől sem.

A fejedelem, akivel Károlyi személyesen közölte Pálffy ezen levelét, maga is úgy értelmezte Pálffy kezdeményezését, hogy az Károlyi személyén át tulajdonképen hozzá van intézve. Ennek tulajdonítható, hogy a levelet a maga részéről is megfontolás tárgyává tette; Pálffy és Károlyi személyes találkozását nem tartotta időszerűnek, pedig eleinte ez a gondolat is foglalkoztatta,²⁰ nem ugyan Károlyi iránt való bizal-

¹⁹ A levél tartalmát *Márki* (III. 140—141. ll.) az eredeti után adja, őt követték mi is. *Pulay* János (Károlyi Sándor önéletrírása függelékében. Kiadta Szalay László. Pest, 1865. II. 198—201. ll.) közlése ettől lényegesen eltér.

²⁰ *Márki* szerint (III. 141. l.) Károlyi Pálffy levelével nem ment „menten“ a fejedelemhez, mint azt *Pulay* írja (II. 201. l.), mert a fejedelemnek egy hét múlva ismételnie kellett a meghívást.

matlanságból, hanem hadserege alig-alig biztosított egysége érdekében,²¹ melyet a béketárgyalások időelőtti kipattanása alapján megbontott volna. Erre való tekintettel Károlyit arra utasította, hogy levélben válaszoljon Pálffyynak, melyben „congratuláljon dignitássának, köszönje fenntartott barátságát és annak rendi szerint tractálandó békesség előmozdítására offerálja fáradságát“, melyre Károlyi is „exhortálja útét“; felhatalmazta azonban arra is, hogy a levél átadásával megbízott követet részletes utasítással lássa el. Egy ilyen tervezetet maga Rákóczi is készítettett;²² „jó lesz evvel megindítani az dolgot — írta erről Károlyinak —, ösztönt adni többre s megolvasni az előtt, aki viszi, hogy ha discursusba találna eredni, tudhasson mit felelni, de kérdetlen ne beszéljen, hogy magát veszedelemben ne ejtse“. Károlyi se tegyen róla említést levelében.²³

Károlyi, aki még e hivatalos válaszáadás előtt — úgy látszik, a fejedelem tudomásával s pusztán udvariasságból — érintkezésbe lépett Pálffyval,²⁴ a császári főparancsnoknak adandó válasz-tervezetet előbb a fejedelemmel közölte²⁵ s csak a Rákóczitól nyert hozzájárulás után, 1710 december 9-én küldte azt meg Pálffyynak. A levél így egészben véve a fejedelem utasításai szerint készült s bizonyos tekintetben félhivatalos jellegűnek tekinthető; innen van az, hogy Pálffy levelével ellentétben, Károlyi válaszában alig foglalkozik saját személyével, mert — úgymond — „bölcse ítéletére hagyom, miképpen lehessen a confederatiohoz való hitem szerződésével hazánk igaz ügyének Isten által való oltalmazását megvetnem, jól tudván azt, hogy azon állhatatlansággal ott is nem valamely becsületet és tisztességet, hanem inkább büntetést érdemelnek“. Mindamellett biztosítja Pálffyt, hogy az óhajtott békesség „kimunkálkodásiban“ csekély tehetsége szerint fáradozni meg nem szűnik.²⁶

A diplomáciai tárgyalás súlypontja nem is e levélre, hanem a levél átadásával megbízott követnek adott *szóbeli uta-*

²¹ V. ö. Arch. Rak. III. 204. l.

²² „Egy igaz magyarnak hazája dolgai felől való elmélkedése“ címen. Arch. Rak. III. 198—202. ll. Ez iratot a követ részére készített utasítás is átvette. *Pulay*nál: II. 209—217. ll.

²³ 1710 nov. 29-ről. Arch. Rak. III. 203. l.

²⁴ Az 1710 december 3-i levél mellett lévő utasításban (*Pulay*: II. 208. l.) névszerint megemlíti Baranyi Mihályt, aki december 10-e előtt megfordult Pálffyynál. V. ö. *Márki*: III. 141—42. ll.

²⁵ Rákóczi 1710 december 4-i levele. Arch. Rak. III. 204. Emlék-iratai 285. l.

²⁶ *Pulay*nál: II. 201—205. ll.

sítésra volt helyezve. E szerint Károlyi megbízottja elsősorban arra hivatkozzék, hogy „a közönséges békességnek csinálásának gyűlésére minden vármegyének jelenléte“ Rákóczi által „megígértetett vala“ s ennek következtében a pozsonyi országgyűlésnek róla és nélküle egyoldalúan hozott határozataira magát előre nem kötelezhette. Ha a követ a tárgyalás folyamán Pálffytól arról értesülne, hogy a döntést kardra kívánja bízni, fel kell világosítani a császári főparancsnokot, hogy Rákóczi a vele szemben álló haderő szétszórt elhelyezkedésénél fogva egységes támadástól nem tart, a részleges támadással szemben viszont kész felvenni a küzdelmet, annál is inkább, mert „a vitélő rendnek is nagy kedve nevelődött és mintegy megújult“. Már pedig, ha Pálffy kudarc érné, az könnyen állásába kerülhet, mert hiszen köztudomású, hogy „mostani maga commendoját az ő sok irigyei miatt mely nehezen nyerhette meg“. Feltéve mindamellett, hogy „egész hadainkat meggyőznék és szélyelvernék is, azzal sem e mostani támadásnak végét nem reményelhetné, sem pedig a felséges császár dolgait állandóságra nem helyezhetné“, mert Rákóczi hívei a fegyvert nem fogják letenni, hanem védett állásokban elszántan fognak tovább küzdeni. Legyen gondja végül a követnek arra is, hogy az a bizonyos, Rákóczitól sugalmazott s Károlynak még november 29-én megküldött „elmélkedés“ Pálffy kezébe jusson, bizonyára azért, mert a fejedelem ezzel a világosan megfogalmazott irattal, melynek alap gondolata, hogy a történelem tanúsága szerint a császári ház törekvése kezdet óta Magyarország leigázására irányult, — Pálffy magyarságára akart hatni, „hogy a jövőket tekintvén, maga indulatjából ösztönöztessek azon módok kikeresésére“, melyek Magyarország szabadságát és boldogulását vannak hivatva biztosítani.²⁷

Mint látható, a béketárgyalások tulajdonképeni megindítójaul a Károlyi levelének átadásával megbízott követ volt kiszemelve; az ő diplomáciai érzékére hárult az érintkező pontok felismerése s azok alapján az érdemleges tárgyalások bevezetése, ami pedig a szemben álló feleket egymástól elválasztó elvi ellentétek miatt nagy feladat volt. Károlyi választása *Komáromi Csipkés György* biharmegyei alispánra és debreceni főbíróra, legbizalmasabb híveinek egyikére esett.²⁸ Mint a következmények mutatták, megbízatásának kettős

²⁷ *Pulaynál*: II. 205—217. ll. Arch. Rak. III. 198—202. ll. Kivonatosan *Márki*: III. 153—54. ll.

²⁸ Életét lásd *Zoltai Lajostól*: Debrecen és a szatmári béke. Debrecen. 1903. 17. s. köv. ll.

iránya volt. Egyfelől a béketárgyalások előkészítése Károlyi december 9-i levele s a részére szóbelileg adott utasítás alapján, melyhez Rákóczi is hozzájárult; másfelől azonban Károlyi személyes meghódolásának bejelentése, illetőleg azon feltételeknek megállapítása, melyekre Pálffy november 14-i levelében célozni látszott, s amelyekre vonatkozólag azonban Károlyi biztosítékokat kívánt.

Az indítóokok, melyek Károlyit erre a döntő lépésre készítették, elsősorban a császáriak újabb harctéri sikereiben keresendőek, melyek mind jobban meggyőzték arról, hogy a további ellenállás hasztalan. November 30-án elesett Eger,²⁹ néhány nappal korábban Jászóvára és Krasznahorka,³⁰ s így igen valószínűnek látszott, hogy a császári haderő előnyomulása aligha fog akadályokba ütközni; december 10-én tényleg meghódolt Bártfa és Éperjes,³¹ s most már Károlyi is igazoltnak találta a fejedelem azon korábbi aggodalmát, hogy „majd mindnyájan varsában szorulunk“.³² A Pálffytól felajánlott restitutio in integrum ily viszonyok között ellenállhatatlan hatást gyakorolt az anyagiak iránt különben sem érzéketlen Károlyi lelkére. Közismert tény volt, hogy a bécsi udvar szigorú következetességgel alkalmazta a megtorlás eszközeit azokkal szemben, akiknek birtokait a fegyver jogán megszerezte, vagy a közeljövőben megszerezhetni remélte, s Károlyi tudta, hogy legutóbb ő is a proscibáltak közé került, amennyiben I. József 1710 május 29-én kelt rendeletével összes birtokait gróf Batthyány Ádám özvegyének (szül. gróf Strattmann Eleonora) és fiainak: Lajosnak és Károlynak adományozta,³³ bizonyára az özvegy befolyásos rokonságának közbenjárására. A császárhoz hű magyar arisztokrácia (herceg Esterházy Pál, gróf Pálffy Miklós, gróf Illésházy Miklós, gróf Czobor Márk, gróf Forgács Pál, gróf Draskovics Ferenc, gróf Zichy Imre stb.), nemkülönb az osztrák-cseh főúri családok, hivatalnokok és tisztek egyrésze (gróf Kollonich Henrik, gróf Wratislaw, báró Sickingen Damján, báró Longueval József, Locher Károly, özv. gróf Breunerné, gróf

²⁹ Pálffy jelentése 1710 december 15. az átadási jegyzőkönyvekkel. Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. exp. 1711. jan. Nr. 132. — Rákóczi 1710 december 12-i levele. Arch. Rak. III. 205—207. II. Emlékiratai. 286. I. Wiener. Diarium. 1710. Nr. 782. és 184.

³⁰ De Viard 1710. november 26-i jelentése. Kriegsarchiv. HKR. exp. 1710. december. Nr. 116.

³¹ Gróf Virmond jelentése 1710. december 10-ről a haditanácsnak. Eredetije u. o. HKR. exp. 1710. november. Nr. 239.

³² 1710. november 19-i levele Károlyihoz. Arch. Rak. III. 191. I.

³³ Egykorú másolata bécsi Hofkammerarchiv. Hungarica. 1710.

Heister Sigbert, gróf Hoyos, gróf Starhemberg József, Palm Dávid, gróf Windischgrätz Ernő Frigyes, gróf Althan Mihály, gróf Wilezek Henrik Vilmos stb.) éppen 1710 folyamán részesült nagyobb adományokban, — természetesen a kurucok rovására,³⁴ ami egyrészt arra mutatott, hogy az udvar végleges győzelmét kétségtelennek tartotta, másrészt azonban azt eredményezte, hogy az adományokban részesülő családok legfőbb akadályozói és ellenzői lettek minden olyan megegyezésnek, mely a restitutio in integrum alapelvén nyugodott volna. A szegénység s legjobb esetben a száműzetés, vagy a latifundiumok s az azzal együttjáró hatalom közt való választás lehetősége esetén rendszerint csak kivételes lelki nagyságok tartanak ki mindvégig állhatatosan elveik mellett; a nagy átlagot ellenállhatatlanul vonzzák az egyéni érdekek és anyagi előnyök, főleg akkor, ha küzdeni sem kell értük. Ez az oka annak, hogy Károlyi Sándor Pálffy János egyetlen levelére kész volt meghódolni a császár előtt, bár tudnia kellett, hogy e lépése a küzdelem végét fogja jelenteni.

A debreceni főbíró ügyes diplomatának bizonyult; törekvése mindenekelőtt arra irányult, hogy a császári főparancsnokot Károlyi elhatározásának őszinteségéről meggyőzze, ami sikerült is neki ugyannyira, hogy Pálffy erről a döntő jelentőségű eredményről azonnal értesítette gróf Wratislaw cseh kancellárt, aki az ügyről haladéktalanul jelentést tett a királynak s a minisztertanácsnak. A hírt mindkét helyen érthetően nagy megalégedéssel fogadták. A minisztertanács előterjesztésére I. József már 1710 december 22-én kiállított s Pálffyhoz intézett okiratában ünnepélyesen biztosította Károlyit királyi kegyelméről, valamint javainak és főispáni méltóságának visszaadásáról, s bár kívánatosnak tartotta, hogy Károlyi az ő hűségét mielőbb kétségbevonhatatlan módon igazolja, egészben véve a Károlyival való további tárgyalásokat Pálffyra kívánta bízni s tekintettel az ügy nagy jelentőségére, őt evégből teljhatalommal ruházta fel.³⁵

³⁴ Az idevonatkozó adománylevelek egykorú másolatai a bécsi Hofkammerarchiv. Hung. Az 1709—10-ben történt adományozásoknak egykorú jegyzéke Thaly Kálmán gyűjteményében. (M. Nemz. Múzeum kéziratára.)

³⁵ Német és ettől némileg eltérő latinnyelvű fogalmazványa Staatsarchiv. Hungarica. Fasc. 192. — Németnyelvű eredetije M. Nemz. Múzeum törzsgyűjteményében. Kiadva Thaly Kálmántól: Századok. 1887. 465. l. Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. XIII. k. (Wien. 1887.) 449. l. Magyar fordítása, mely azonban nem felel meg a német eredeti szövegének, hanem a latin fogalmazványnak. *Pulaynál*: II. 231—33. ll. Az okirat vége facsimilében közölve Mill. tört. VII. k. 664. l. és *Márki S.*: III. k. 139. l.

A Pálffyval való közvetlen tárgyalásoknak azonban ezen személyes érdekű kegyelemlevélén kívül volt más, fontosabb eredménye is. Komáromi ugyanis, kétségkívül Károlyi utasítására, a Rákóczi-val való megegyezés lehetőségéről is megbeszéléseket folytatott a császári főparancsnokkal, akinek az volt e tekintetben — természetesen csak magánjellegű — felfogása, hogy amennyiben Rákóczi lemond az erdélyi fejedelemségről s nem ragaszkodik ahhoz, hogy a tárgyalások országgyűlésen és fegyverszünetben folyjanak, — a megegyezés remélhető; kétségtelennek tartotta azt is, hogy ha Rákóczi egy „alázatos levelet“ írna a császárnak — „mind... magának, mind követőinek nemcsak gratiája meglészen, hanem mindenkinek jószági is megadatódnak“. Végül a maga részéről azt tanácsolta a fejedelemnek, hogy „ne bízson a külső hatalmasságoknak segítségekben és hitegetésekben, mert azokban megcsalatoznak, hanem ha valamit akar, a dologgal ne késsen“.³⁶

A fejedelem Pálffy javaslatairól, melyeket egyébként tárgyalási alapul tekinthetett, Nyírbaktán értesült Komáromtól, aki oda december 14-e körül érkezett meg.³⁷ Károlyi, miután saját személyére nézve biztosítékszerű ígéreteket kapott Pálffytól, most már teljesen az ő álláspontjára helyezkedett s minden befolyását latbavetette avégett, hogy Rákóczi a tárgyalásokat a Pálffytól ajánlott alapon formálisan vegye fel. Ezt a célt szolgálta azon memoranduma is, melyet valószínűleg még Baktán vetett papírra és terjesztett volt a fejedelem elé, s mely nem egyéb, mint a Pálffy-féle javaslatok terjedelmesebb s nem minden lendület nélkül való indokolása.³⁸ Rákóczi azonban egyelőre kitért a döntés elől s csak napok mulva Munkács várában adta meg válaszát az eléje terjesztett pontokra, magának Károlyinak,³⁹ aki sietett Pálffyt a fejedelem álláspontjáról, a tárgyalások eddigi formájához ragaszkodva, most is szóbelileg, Komáromi útján értesíteni.⁴⁰ A válasz udvarias s helyenként közvetlen modorban tette megbeszélés tárgyává a javaslat pontjait, de közülök egyetlen egyet sem tartott elfogadhatónak, s mindössze abban látszott némi engedékenységet mutatni, hogy az országgyűlésre kívánta bízni a megegyezés létesítését, hogy

³⁶ *Pulaynál*: II. 218. l.

³⁷ *Pulay*: II. 218. l. *Márki*: III. 155. l. jegyzet.

³⁸ *Márki*: III. 156—57. ll.

³⁹ *Pulay*: II. 223. l.

⁴⁰ Károlyi levele Pálffyhoz és Komáromihoz 1710 december 26-ról. *Pulaynál*: II. 220—22. ll.

ezzel az udvar a Rákócziival, illetőleg a szövetséges rendekkel való „külön tractát“ elkerülhesse.⁴¹

Mindez természetesen a legjobb akarattal sem volt eredménynek mondható, s tulajdonképen Pálffy kezdeményezésének kudarcát mutatta, legalább is a Rákócziival való meg egyezés kérdésében. Éppen azért Károlyi szükségesnek tartotta a maga részéről nyomatékosan hangsúlyozni Pálffy előtt immár végleges elhatározásának igazságát és teljességét,⁴² ami viszont most már annyit jelentett, hogy Rákóczi-
nak s a kuruc haderő főparancsnokának utai elváltak egymástól. A következmények igazolták, hogy valóban elváltak egymástól.

*

Komáromi második követsége Pálffy már nem találta eddigi főhadiszállásán, Pesten. A császári főparancsnok a Hainburgban megállapított haditervnek megfelelően ekkor már Debrecen felé volt előnyomulóban. Nem lehet tagadni, hogy a reá váró nehézségeket jól ismerő főparancsnok előnyomulását gondosan előkészíteni igyekezett. A hadiszerezése december folyamán több jelentős erősséget juttatott birtokába, miáltal a kurucok az Északkeleti Felföldön s néhány tiszántúli erősségen kívül mindent elvesztettek. Kétségtelen viszont, hogy a szűk földrajzi határok közé szorított kurucság a terepviszonyokat a maga előnyére kitűnően kiaknázhatta, váraik pedig, mint Kővár, Sólyomkő, Ecsed, északon Kassa, Ungvár és Munkács részint a természettől, részint mesterségesen olyan állapotban voltak, hogy védői nem minden remény nélkül tekinthettek még egy hosszú ostrom esélyei elé is. Pálffy mindezek alapján már eleve számolt egy elszánt ellenfél makacs és kitartó védekezésével s gyakorlatból tudta, hogy annak megtörésére idő szükséges; ismerve azonban saját hadereje belső válságait s annak okait: az élelmezési és pénzügyi nehézségeket, kétségben volt az iránt, nem fog-e az idő inkább az ellenfélnek, mint neki kedvezni? Az eshetőségek ezen hideg mérlegelése készítette őt Károlyi személyének megnyerésére, melyre — mint láttuk — kedvező időpontot sikerült találnia, majd azzal egyidejűleg a Rákócziival való meg egyezés előkészítésére is. A kuruc főparancsnok készsége — számítása szerint — a hadjárat tartamának jelentékeny csökkenését jelentette, Rákócziira pedig, kitől a korábbi előz-

⁴¹ *Pulay*nál: II. 222—228. ll. Tartalmát adja *Márki*: III. 158—59. ll.

⁴² 1710 december 26-án Kisvárdán kelt levele Pálffyhoz. *Pulay*: II. 220. l.

mények alapján gyors egyezkedést nem remélhetett, támadó hadműveletei folytatásával kívánt nyomást gyakorolni. Innen van az, hogy Pálffy még december derekán, tehát a Rákóczi-val folytatott tárgyalások alatt, gróf Virmond altábornagyot Sáros megye területére rendelte, hogy ezzel Kassát, a kuruc ellenállás egyik gőcpontját, észak felől elzárja; ugyanekkor De Viard vezérőrnagyot Szepsi és Göncz, báró Löffelholtz altábornagyot Sárospatak és Újhely, a Tollet-zászlóaljzat pedig Tokaj megszállására utasította s végül az Erdélyből érkező ezredek feladatául Debrecen és a hajdúvárosok birtokbavétele után a tokaji őrséggel való összekötés létesítését jelölte meg, míg ő maga a rendelkezésére álló lovassággal Debrecen irányában akart előrehatolni. Hadműveleteinek középpontjául a hajdúvárosok valamelyikét szemelte ki, s hogy e vidéken mindjárt első fellépésével bizalmat keltsen, a Cusani lovassági tábornoktól Debrecenre kivetett 50.000 forintnyi sarcot felére szállította. Bizonyos tekintetben hangulatkeltés volt a célja a sarkadi kurucokkal való tárgyalásoknak is, akiknek szabad elvonulást, továbbá élet- és vagyonbiztosságot ígért,⁴³ nemkülönben azon rendelkezéseinek is, melyek egyrészt minden katonai visszaélést eltiltottak, másrészt a meghódolt nemességnek és polgárságnak összes jogait és kiváltságait biztosították; például legutóbb Eperjesen. Engedékenységgel a kurucokra általában, az utóbbi esetben kimondottan Kassa polgárságára akart hatni, mert a várost december végén körülzáróltatta.⁴⁴

Pálffy ezen intézkedéseiben bizonyára van némi szerepe a hatásvadászatnak is, de az is tagadhatatlan, hogy egészben véve tapintat és helyes érzék vezette. Mint meggyőződéses császári főparancsnok, elvileg kérlelhetetlen ellenfele volt ugyan a kuruc mozgalom vezetőinek, s mint ilyen, a legszigorúbb büntető eszközök alkalmazását javasolta a haditanácsnak, nemcsak a fogságba esett Balog Adámmal, hanem minden felkelővel szemben, a valóságban azonban a foglyul ejtett kurucokat bántatlanul hazabocsáttatta, hogy ezzel a lelkek megbékülésének útját a maga részéről is egyengesse. Általában a lakosság sorsa és küzködése nem volt előtte közömbös; visszásnak tartotta például azt, s ennek kifejezést is adott, hogy a püspökök nem tartózkodnak egyházmegyéjük területén s hogy a falvak lelkipásztorok nélkül vannak, pedig sze-

⁴³ 1710 december 15-i részletes jelentése. Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. 1710 exp. dec. Nr. 245.

⁴⁴ 1710. december 19-i jelentése. U. o. HKR. 1710. dec. exp. Nr. 244.

rinte a népnek éppen a pestis borzalmai közt volna legnagyobb szüksége lelki vigasztalásra.⁴⁵ Sokat foglalkoztatta őt ez időben a vallás gyakorlatának kérdése is, mely elől a császári hadak előnyomulása következtében nem térhetett ki. Rákóczi kezdettől fogva a vallás szabad gyakorlatának elvi álláspontján állott, holott az udvar csak az 1681. és 1687-i törvények értelmében volt hajlandó engedményekre.⁴⁶ Pálffy maga sem tudta, hogy mihez tartsa magát s december 23-án a haditanácshoz fordult utasításért,⁴⁷ honnan (1711 január 7-én) az 1681. és 1687-i törvényekhez való alkalmazkodást rendelték el.⁴⁸

Miután Pálffy végre hivatalosan értesült arról, hogy az annyira sürgetett két erdélyi lovasezred 1711 januárius 7-re a menetterv szerint Nagyváradra érkezik, s miután különben is minden szükséges intézkedést megtett már legközelebbi hadműveleteire vonatkozólag, a maga részéről is időszerűnek látta a Debrecen felé való nyomulást, annyival is inkább, mert a december folyamán Kállóban lezajlott kuruc csapatösszevonás és hadi szemle⁴⁹ aggodalmakkal töltötte el. Pestről újév napján indult Nagykörröst érintve Szolnok felé, hová januárius 4-én érkezett meg s 5-én átkelt a tiszai hajóhídon. Vállalkozását nem vette könnyedén; maga jelentette Savoyai Jenő hercegnek, a haditanács elnökének, hogy előnyomulása a szokatlanul nagy hidegben s a kietlen pusztaságokon keresztül, hol szabad ég alatt kell majd állomásozniok, előreláthatólag erős próbára teszi katonáit; igaz ugyan, hogy az időjárás éppen most váratlanul enyhére fordult, de viszont az olvadás azt a veszedelmet rejti magában, hogy a folyók, különösen a Hortobágy, hirtelen megáradnak, akkor pedig a vízzel elborított területeken lehetetlen átvergődniök. Hogy ez esetben mi lesz a magára maradt két erdélyi ezrednek sorsa, nem tudja.⁵⁰

Aggodalmai azonban túlzottaknak bizonyultak. Január 7-re, fásasztó menetelés után, mégis csak megérkezett 3 lovas-ezredből, 2 gránátos századból és 1 huszárszázadból álló seregével Szoboszlóba, bár útközben loállományát érzékeny veszteségek érték; megérkezése éjjelen egy kuruc csapat is rajtaütött huszárjain, de ez a meglepetésszerű támadás nem oko-

⁴⁵ A fentieket 1710. december 15-i jelentése után adtuk. U. o.

⁴⁶ V. ö. *Márki*: II. 363. s köv. ll.

⁴⁷ Eredetije Kriegersarchiv. Hofkriegsrath. 1711. exp. jan. Nr. 56.

⁴⁸ Fogalmazványban u. o. 1711. reg. jan. Nr. 44.

⁴⁹ *Márki*: III. 154. l.

⁵⁰ 1711. januárius 3-ról Nagykörrösről. Eredetije Kriegersarchiv. Feldakten. 1711. jan. Nr. 2.

zott nagyobb bajokat. Pálffynak eredetileg az volt a szándéka, hogy Szoboszlóban, vagy Bösözörményben fogja felütni főhadiszállását, az erdélyi lovasezredeket pedig Debrecenben szállásoltatja el; mikor azonban meggyőződött arról, hogy a hajdúvárosok teljesen el vannak pusztulva s még használható istállók sem állanak rendelkezésére, védekezésre pedig egyáltalában nem alkalmasak, akként döntött, hogy a főhadiszállást Debrecenbe helyezi. Óvatosságát az ellenséges haderőről időközben szerzett hiteles értesülései igazolták is; a hozzá érkező jelentések a tiszántúli részeken tanyázó kurucok létszámát legalább 15 ezredre tették, melyek azonban az élelmezési nehézségekre való tekintettel kisebb egységekre oszlottak. Előőrseik Debrecentől 5—6 mérföldnyire tanyáztak, ami Pálffy számára lehetetlenné tett minden felderítő szolgálatot, sőt lehetetlenné tette seregének rekvirálás útján való élelmezését is, ami pedig ezen a kiélt vidéken egyébként is akadályokkal járt volna. Szerinte az adott viszonyok között legföljebb Tökölyi rác ezredét lehetne földerítő szolgálatra eredményesen felhasználni, bár megfontolandónak látszik, nem okozna-e ez a fegyelmezetlen népség több bajt, mint hasznot.⁵¹

A debreceni főbíró Pálffyval Nádudvart találkozott, honnan Szoboszlóig kísérte. Maga jelentette Károlynak, hogy „elég hosszasan“ tárgyalhatott a császári főparancsnokkal, átadhatta neki Károlyi december 26-i levelét és „untig“ megbeszélhetett vele mindent. Pálffy ez alkalommal Komárominak I. József 1710 december 22-én kelt azon leiratát is megmutatta, mely Pálffyt a Károlyival való végleges megegyezésre felhatalmazta s megengedte neki, hogy erről másolatot vehessen megbízója számára, akire nézve a maga részéről kifejezetten hangsúlyozta, hogy ha most meghódol, „meglesz mind a főispáni tisztnek méltósága, mind becsülete, mind egész jószági megadatnak“, s ez esetben a köteles hűségre való visszatérést javára írják, holott később „a felséges udvar is azt mondhatná, hogy nem készakarva, hanem kényszerből cselekedni fogja azt, amit kellett volna cselekedni“; éppen ezért nem győzi eléggé iméltelni, hogy „resolválja magát“ a tényleges szakításra s ez ügyben lépjen vele személyesen is érintkezésbe.⁵² Egyébként Pálffy válasza a Komáromitól a december 26-i utasítás értelmében szóbelileg előterjesztett pontokra egészben véve most is elutasító volt; az elől nem

⁵¹ 1711. január 9-i jelentése a haditanácshoz. KA. Hofkriegsrath. 1711. exp. jan. Nr. 237 és Savoyai Jenő herceghez. U. o. Feldakten 1711. jan. Nr. 1.

⁵² Komáromi 1711. január 8-i levele Károlyihoz. *Pulaynál*: II. 228—30. ll.

zárkózott ugyan el, hogy Rákóczinak az esztergomi érsekhez, a királyi család előtt nagy befolyással rendelkező Ágost Keresztély sachsen-zeitzi herceghez az esetleges megegyezés ügyében intézett levelét⁵³ a hivatalos út megtartásával továbbítani fogja, — figyelmeztette azonban a fejedelmet arra, hogy sokkal célravezetőbb volna a vele való közvetlen érintkezés, „kívánván a felséges udvar is“, hogy ő általa „azon dolog folytattassék“; ha Rákóczi vonakodnék a személyes tárgyalástól, „küldjön parolára“ valakit hozzája, — „magyarázza meg magát és kívánságit tegye fel“, s ezzel bizonyára többet fog elérni, mint a primással való levelezéssel. „Országgyűléséről, tractáról, vagy frigréről“ azonban „semmit se gondolkozzék, mert abból semmi se lesz“; nehezen képzelhető el szerinte a fejedelem azon kívánságának teljesítése is, hogy minden elkobzott birtok visszaadassék, mert ennek következtében mindazok, akik a király iránt való köteles hűségben mindvégig kitartottak, anyagilag károsodnának; mindenestre kívánatos volna, hogy Rákóczi ezirányú kívánságait szabatosabban jelölje meg. Egyébiránt most is ajánlja neki, hogy „alázza meg magát és alázatosan írjon egy levelet, kérjen kegyelmet mind maga, mind jószági végett és hogy a felséges császár az országot ilyen pusztult állapotjában kegyelmesen vizsgálja meg, régi szabadságiban és törvényeiben tartsa meg“, hiszi, hogy meglesz a kívánt eredmény. Úgyanezt tegyék meg hívei is, „móddal ők is megnyerhetik jószágokat“. Addig azonban, — „míg ideje van, igazán fogjon a dologhoz, mert ha az időt halasztja, semmi jó sem jön ki belőle.“⁵⁴

Mint látható, a Rákóczinak szóló válasz lényegileg teljesen elutasító volt, mert hiszen Pálffynak azon ígérete, hogy az esztergomi érseknek szóló levelet továbbítani fogja, pusztá udvariassági ténynél egyébnek nem tekinthető. Égészen más hangú azonban a Károlyival való tárgyalás, melynek közvetítője Komáromi György főbíró, a Pálffyval eddig folytatott közvetlen tárgyalások hatása alatta megegyezés meggyőződéses hívévé vált, s aki Károlyit ebben az irányban elhatározóan befolyásolni is igyekezett.⁵⁵ Törekvése annyival eredményesebb volt, amennyiben Károlyi is fölismerte, hogy Pálffy megjelenése a tiszántúli részekben számára új helyzetet

⁵³ V. ö. *Márki*: III. 165. l.

⁵⁴ *Pulaynál*: II. 233—37. ll. Tartalmilag *Márkinál*: III. 165—166. ll.

⁵⁵ V. ö. 1711. január 8-i levelének befejező soraival. *Pulaynál*: II. 230. l.

teremtett; a küzdő feleket elválasztó térbeli távolság idáig még lehetővé tette a taktikázást, a követ- és levélváltások hosszú időt vettek igénybe s ha Károlyi nem is osztozott Bercsényi és Rákóczi optimizmusában, a külpolitikai viszonyoknak Rákóczira nézve kedvező alakulása esetén még mindig találhatott okot a Pálffyval folytatott tárgyalások megszakítására, annyival is inkább, mert azoknak Károlyira vonatkozó bizalmas részletei csak szóbeliek voltak; a tulajdonképeni iratváltás viszont a fejedelem kifejezett hozzájárulásával történt, aki a császári főparancsnokkal való tárgyalásokat ez idő szerint már csak taktikai okokból is szükségesnek tartotta.⁵⁶ Károlyi tehát, meghódolási készségének szóbeli bejelentése ellenére is, idáig szabadkezet tudott magának biztosítani, Pálffy előnyomulása és Debrecenbe való érkezése, főleg azonban az elnyert császári kegyelemlevél új helyzet elé állította s Károlyi azonnal számolt is ezzel.

Innen van az, hogy míg a nádudvari találkozás alkalmával Komáromi útján még csak általánosságban hangoztatta hűségét, de emeltt a szakítás újabb és újabb akadályaira, jelesül arra hivatkozva, hogy felesége, családjá és minden vagyona ez idő szerint Munkácson van, a nyílt színvallás határidejét lehetőleg kitolni igyekezett,⁵⁷ most, a nádudvari találkozás után, az új helyzet összes következményeit levonni látszott, legalább saját személyére nézve. A fejedelemre vonatkozó föltételekre érdemleges választ természetesen nem adhatt, annyival kevésbé, mert Rákóczi 1711 januárius 9-én „egynéhány napi conferentiára“ Lengyelországba távozott,⁵⁸ távollétét viszont nem tartotta szükségesnek Pálffy tudomására hozni,⁵⁹ bizonyára azért, hogy a tárgyalások további menetét ne veszélyeztesse. Ismételt levélváltások útján annyit valóban sikerült elérnie, hogy Pálffy a nádudvari pontokra adandó válasz határidejét Károlyi kívánságának megfelelően nyolc nappal meghosszabbította, azzal a kölcsönös megállapodással, hogy ezen idő alatt a hadműveletek szünetelni fognak.⁶⁰

Komárominak a határidő kérdésében Pálffyval folytatott ezen tárgyalásai mindamellert kisebb jelentőségük voltak

⁵⁶ 1711. január 29-én Bercsényihez intézett levele. Arch. Rak. III. 569. l.

⁵⁷ V. ö. Pálffy 1711. január 9-i jelentésével gróf Trautsohnhoz. Eredetiye Staatsarchiv. Hung. 1711. fasc. 193.

⁵⁸ 1711. január 8-i levele Károlyinak. Arch. Rak. III. 561. l.

⁵⁹ *Pulay*: II. 240. l.

⁶⁰ Károlyi 1711. januárius 9-i és 12-i levelei. *Pulay*nál: II. 237–44. ll.

azon megbeszélésekhez képest, melyek Komáromi útján Pálffy és Károlyi közt, utóbbinak személyére vonatkozólag folytak. Pálffy, kinek önbizalmát az erdélyi ezredek megérkezése⁶¹ jelentékenyen megnövelte, immár Károlyitól nem üres ígérgetéseket, hanem a december 22-i császári kegyelemlevélben megnyilvánult legfelsőbb óhajtnak megfelelően, félremagyarázhatatlan tetteket, más szóval, zálogot követelt s Károlyi úgy érezte, hogy e kívánság elől most már nem térhet ki, hacsak Pálffyt maga iránt végkép bizalmatlanná tenni nem akarja. Pálffy Károlyi „hűsége és őszintesége bizonyítékául“ mindenekelőtt a sarkadi erősség kiürítését kívánta, mert a sarkadiak a szinte egy hónap óta folyamatosan lévő tárgyalások után sem mutatkoztak engedékenyebbeknek. Károlyi, hogy a császári főparancsnok „jóakarátja meg ne vettessék“, azonnal hozzájárult e kívánsághoz, mindazonáltal azzal a föltétellel, hogy Pálffy ne ellenezze, hogy a sarkadi hajdúk „minden cselédekkel, jószágokkal, zászlóson, valamely tarackokat is... engedvén“, kiköltözhessenek.⁶² E megegyezés ekkor már tárgytalanná vált ugyan, amennyiben a sarkadiak még január 11-én kapituláltak,⁶³ sőt egy részük azonnal császári szolgálatba is állott, — mindez azonban Károlyi készségének érdemét Pálffy szemében természetesen nem kisehbitette. Az eredmény meglepéssel töltötte el, nemcsak azért, mert a császáriak Sarkad birtokával a Maros-Körös vidékén szabad mozgást nyertek, hanem azért az engedékenységerő is, melyet Károlyi e kérdésben tanusított, s amely a főparancsnokot újabb követelések felállítására sarkalta, abban a föltevésben, hogy ha Károlyi szándékai tényleg őszinték, akkor bizonyára nem fog a félúton megállni. Károlyi a császári főparancsnok azon újabb kívánságához, hogy Solyomkő várát is üríttesse ki, — valóban hozzájárult, mire Pálffy azt a követelést kockáztatta meg, hogy adja át ezeken kívül a kitűnően megerősített ecsedi várát is, jól tudván azt, hogy Ecsed megszerzése esetén a tiszántúli részek vérontás nélkül jutnának birtokába. Az említett erősségek ily módon való megszerzése mindenképp nagy jelentőségű eredmény lett volna, főleg az adott viszonyok közt, midőn Pálffy maga is kénytelen volt beismerni, hogy hiányosan élmezett és elszállásolt csapataival a kemény téli időszakban még gon-

⁶¹ Komáromi 1711. januárius 11-i levele. *Pulaynál*: II. 248. l.

⁶² Károlyi levele januárius 12-ről Komárominak. *Pulay*: II. 243—44. ll.

⁶³ *Márki S.*: A sarkadi hajdúk. Hadtört. Közlemények. 1924. 56. s köv. ll.

dolni sem lehet támadó hadműveletekre s még az erdélyi ezredek is számításon kívül kell hagynia, mert azok teljesen kimerülve érkeztek meg Debrecenbe. Abból, hogy Károlyi vonakodás nélkül megígérte kívánságai teljesítését, s hogy újabban a vele való személyes találkozást is sürgette, nem alap nélkül azt következtette, hogy a Károlyi főparancsnoksága alatt álló kuruc haderő meghódolása csak rövid idő kérdése, sőt azt sem tartotta lehetetlennek, hogy az érdemleges tárgyalások elől most már Rákóczi sem fog elzárkózni, habár Pálffy e tárgyalásokat ez idő szerint úgy képzelte, hogy azok legfőjebb a fejedelem föltétlen meghódolása részleteinek megállapítása körül fognak majd mozogni. Hogy ezt az eshetőséget maga is mily közelinek tartotta, januárius 13-i jelentése is mutatja, melyben a Rákóczival való tárgyalások vezetésére teljhatalmat kért az udvartól.⁶⁴

A Károlyival megkezdett tárgyalások természetesen a bécsi udvart is erősen foglalkoztatták. Pálffynak Szoboszlón január 9-én kelt jelentése azonban, melyben azon kifogásokról adott számot, melyekkel Károlyi a Rákóczitól való nyílt elszakadás időszerűtlenségét indokolta, hogy tudniillik felesége, családja és összes vagyona Munkácsen van, itt erős visszatetszést keltett. De éles bírálatot váltott ki Rákóczinak az esztergomi érsekhez intézett,⁶⁵ s Pálffytól ugyanakkor Savoyai Jenő herceghez küldött levele is. A jelentéssel és Rákóczi említett levelével a januárius 19-én tartott bizalmas értekezlet foglalkozott gróf Trautsohn főudmester palotájában, melyen Savoyai Jenő herceg, báró Seilern főkancellár, gróf Wratislaw cseh kancellár és Buol titkár vettek részt; mindkettőre nézve Savoyai Jenő herceg véleménye döntött. Eszerint az esztergomi érseknek szóló levél, melynek végén a „François Prince“ aláírás volt olvasható, nem olyan tartalmú, hogy arra szükséges volna válaszolni; ha Rákóczi kegyelmet akar, annak megvan a maga módja. Ami a Károlyira vonatkozó jelentést illeti, a kifogás annyiban nem indokolt, amennyiben Rákóczi fiai az udvar hatalmában lévén, velők az fog történni, ami Károlyi gyermekeivel. Pálffy különben túllőtt a célon, mert Rákóczival sem közvetlenül, sem közvetve nem kellett volna tárgyalnia; ezután csak arról tegyen jelentést, hogy Rákóczi kegyelemre megadta magát; főtörékvése arra irányuljon, hogy Károlyival megegyezzen.⁶⁶

⁶⁴ A fentiekre Pálffy 1711. január 13-i jelentését Savoyai Jenő herceghez. Eredetije és egykorú másolata Kriegsarchiv. Feldakten. 1711. jan. Nr. 5.

⁶⁵ Kelt Munkácsen, 1711. január 2-án.

⁶⁶ Fogalmazványban Staatsarchiv. Hung. 1711. fasc. 193.

Az értekezlet ezen határozatához I. József is hozzájárulván, Savoyai Jenő herceg még aznap tudatta Pálffyval, hogy a császár Rákóczinak az esztergomi érsekhez intézett levelét nem tartotta alkalmasnak arra, hogy az érsek azt elfogadhassa s reá válaszoljon, mert a levél aláírásából („François Prince“) azt lehet következtetni, hogy Rákóczi magát szuverén fejedelemnek tartja, holott őfelsége Magyarország és a hozzá tartozó országok területén saját személyén kívül más szuverén uralkodóról nem tud; ahhoz sem járulhat hozzá, hogy Rákóczi az érsekkel megbeszéléseket tarthasson, mert vele sem közvetlenül, sem közvetve nem lehet tárgyalásokat folytatni; amennyiben azonban Rákóczi kegyelemért folyamodnék s meghódolna, őfelsége nem ellenzi, hogy Pálffy arról neki jelentést tegyen. A császár Károlyi magatartását érthetetlennek, vonakodását indokolatlannak tartja, mert hiszen tudvalevő, hogy Rákóczi fiai hatalmában vannak, akikkel szükség esetén ugyanúgy fog elbánni, miként Rákóczi Károlyi gyermekeivel. Károlyit egyébként figyelmeztetni kell arra, hogy ne késedelmeskedjék, hanem fogadja el a kegyelmet addig, míg nem késő.⁶⁷

A január 19-i konferencia határozatát, mely a császári szuverenitás meggyőződéses hívének és hirdetőjének, Savoyai Jenő hercegnek legegyénibb műve, elsősorban a legmerevebb visszautasítás jellemzi Rákóczival szemben. Bécsben azt képzelték, hogy a pacificatio Rákóczi nélkül is létrejöhet akkor, ha a kuruc haderő főparancsnokát, Károlyi Sándort, a küzdelem ügyétől elvonhatják; ezért kívánta az udvari politika a tárgyalások súlypontját Károlyi személyére helyezni. E felfogásnak megfelelően, mint láttuk, Pálffy törekvése is eleinte Károlyi megnyerése által Rákóczi elszigetelésére irányult, s csak akkor igyekezett Rákóczi személyét a tárgyalásokba belekapcsolni, midőn Károlyi, illetőleg Komáromi közléseiben a fejedelem őszinte békekészségének jeleit vélte fölismerni. A Rákóczival való közvetlen tárgyalások eszméje tehát Pálffytól származik, s e tekintetben tulajdonképen ellentétbe került a bécsi felfogással. Ennek tulajdonítható, hogy Pálffy január 13-i jelentésének azon részével, melyben a Rákóczival folytatandó tárgyalásokra teljhatalmat kért, az udvar nem is foglalkozott, s ezzel a politikai következetesség látszatát egyelőre valóban meg is őrizte. A fejlemények azonban igazolták Pálffyt, sőt utóbb az udvart is álláspontja módosítására bírták.

⁶⁷ 1711. januárius 19-ről. Fogalmazványban. Staatsarchiv. Hung. 1711. fasc. 193.

Károlyi a Pálffyval folytatott tárgyalásokról időnként tájékoztatta a Lengyelországban tartózkodó Rákóczi; januárius 13-án Munkácsról a nyolcnapos fegyverszünetről is értesítette s kérte, hogy még a fegyverszünet lejárta előtt térjen vissza, hogy Pálffynak érdemleges választ adhasson. A fejedelem e levelet csak január 17-én vette kézhez, azonnal válaszolt is, felvilágosítván Károlyit arról, hogy Lengyelországban való tartózkodását rendkívül nagyfontosságú diplomáciai tárgyalások indokolják, melyek esetleg sokkal nagyobb jelentőségűek lehetnek, mint a Pálffyval való egyezkedési kísérletek; éppen ezért nincs abban a helyzetben, hogy mindent félbeszakítva, visszatérjen.⁶⁸ Még mielőtt azonban Károlyi a fejedelem ezen levelét kézhez vehette volna, a határidő közeledésére való tekintettel jónak látta a Munkácson tartózkodó tanácsurak közül báró Sennyey Istvánnal és Vay Ádámmal bizalmasan közölni eddigi megbízatásának tárgyát, hogy tőlük a legközelebbi teendőkre nézve tanácsot kérjen, de talán azért is, mert e válságos időben szükségét érezte annak, hogy a felelősségben másokkal is osztozzék. A fejedelem e két kipróbált híve a tárgyalások folytatása mellett foglalt állást; Károlyi tehát haladéktalanul visszaindult Debrecen felé, abban a föltevésben, hogy amennyiben Pálffy — lejárván a határidő — előnyomulását Kálló irányában mégis megkezdte volna, talán mégis sikerül vele a tulajdonképeni hadműveletek megkezdése előtt találkoznia s ezzel a tárgyalások folytatását biztosítania.⁶⁹

Pálffy a tétlen várakozásban valóban türelmét veszítette. Károlyi távolmaradásában szándékosságot látott, belőle az eddigi tárgyalások meghiusulására következtetett, s ennél fogva a hadműveletek mielőbbi megkezdését annyival inkább indokoltnak látta, mert kétségtelennek tartotta, hogy előnyomulásával kedvezőbb helyzetet fog a maga számára teremteni. Januárius 21-én a császári haderő tényleg megkezdte felvonulását Kálló irányában, melyet Pálffy még ugyanazon éjjel meglepetésszerűen akart hatalmába ejteni; a szokatlanul nagy hideg és a dermedt szél miatt azonban csak Hadházig, illetőleg Téglásig haladhatott előre. Itt kénytelen volt megállapodni, mert belátta, hogy az előnyomulás további erőszakolásával az eddigi eredményeket kockáztatja. Főhadiszállását egyelőre, de minden határozottabb haditerv nélkül, — Téglás községben ütötte fel; itt jelentkezett nála még aznap Károlyi segédtsíztje egy kürtössel, jelentvén, hogy Károlyi

⁶⁸ Károlyinak 1711. január 17-ről. Arch. Rak. III. 566. l.

⁶⁹ V. ö. *Pulay*: II. 249—50. ll.

is megérkezett tekintélyes kíséretével s amennyiben részére a *salvus conductus* biztosítottik, kész a főparancsnokkal találkozni. Ennek ez idő szerint semmiféle akadályja nem volt, mert Pálffy a *salvus conductus*t Károlyi és esetleges kísérete számára már korábban „hitére, becsületére és úri parolájára fogadta”.⁷⁰

Károlyi megjelenése a császári főparancsnok bizalmatlanságát teljesen eloszlatta. Károlyi mindent megígért Pálffynak, így Solyomkó kiürítését és Ecsed átadását is; arra is kötelezte magát, hogy a kuruc haderőt Szatmárig visszavonja s ezzel Szabolcs megyét teljesen átengedi Pálffynak, akit arról igyekezett meggyőzni, hogy Rákóczi maga is kész meghódolni és kegyelmet kérni, azonban a multak tapasztalatai alapján aggodalmai vannak a tekintetben, hogy megtartják-e szavukat? Pálffy természetesen a legnagyobb meggyőződés hangján igyekezett ez aggodalmakat eloszlatni, mire Károlyi fölvetette azt az eszmét, nem volna-e célszerű Rákóczi és Pálffy személyes találkozása valahol Kálló körül, a legközelebbi napok valamelyikén? Az ötlet meglepte ugyan Pálffyt, de mivel ebből azt következtette, hogy Rákóczi szinte minden áron kész megegyezni, némi vonakodás után elvben a maga részéről is hozzájárult a személyes találkozás gondolatához. Úgy vélekedett, a bécsi udvar előtt legalább így indokolta a találkozás létrejöttét, hogy ha Rákóczi csakugyan őszintén óhajtja a békét, akkor nem fog vonakodni Kassa átadásától sem, melyet Pálffy a találkozás alkalmával alapföltételként kívánt eléje terjeszteni. Károlyi azonban még tovább is ment; arra is ajánlkozott, hogy a fejedeleme és a maga nevében személyesen fölmegy Bécsbe kegyelmet kérni, de Pálffy erre vonatkozólag a haditanács álláspontjának ismerete nélkül nem adhatott érdemleges választ.

A Rákóczival való találkozás kérdését Pálffy saját tábornoki karával is, jelesül br. Ebergényi és gr. Montecuccoli altábornagyokkal, Graven és Croix vezérőrnagyokkal is megtárgyalta, akik egyértelműen a találkozás mellett nyilatkoztak s evégből a fegyverszünetnek öt nappal való meghosszabbítását sem ellenezték,⁷¹ annyival is könnyebben, mert az

⁷⁰ 1711. januárius 10-ről. *Pulay*: II. 245. l.

⁷¹ Pálffy 1711. január 21-i jelentése Téglásról. *Kriegsarchiv. HKR. exp. 1711. jan. Nr. 31*; jelentése jan. 25-ről. U. o. *Feldakten, 1711. jan. Nr. 10*. A találkozásról *Bivolinyin* kívül (*Thaly*: *Történelmi naplók. Bpest. 1875. 418. l.*) *Pulay* is megemlékezik (II. 250—51. ll.); ez utóbbi hosszadalmasan foglalkozik azon jelenettel, midőn Károlyi a neki átnyújtott december 22-i diplomát nem vette magához, hanem bő magyarázatások kíséretében visszaadta Pálffy-

időjárás miatt különben is lehetetlen volt minden hadművelet.

Mindaz, amit Károlyi a téglási találkozás alkalmával Rákócziról előadott, legalább ez idő szerint, alig volt egyéb, mint képzelődés, vagy a legjobb esetben is jámbor óhajlás. Rákóczinak Lengyelországból ebben az időben Károlyihoz írt levelei az orosz támogatás reményében még nem mutatnak csüggedést, vagy reményvesztettséget,⁷² s ennek következtében a Rákóczira vonatkozó fenti kijelentéseknek nem volt alapjuk, s legföljebb azzal az eredménnyel jártak, hogy Pálffy a hadműveletek időleges megszüntetését most már elvileg indokolhatta, bár Kállót még megszállotta, melyet Károlyi — ígéretének megfelelően — kiürítettett.⁷³ Károlyi egyébként januárius 22-én visszaindult Munkács felé, miután megígérte a császári főparancsnoknak, hogy „akár jöjjön a fejedelem, akár nem, de ő... személye szerint visszatér és választ hoz”. Rákóczi azonban még mindig Lengyelországban tartózkodván, Károlyi szükségét érezte annak, hogy a fejedelmet ott is fölkeresse; e végből arra hivatkozva, hogy Rákóczinak időközben váratlanul Zavadvára, odaérkező felesége elé kellett sietnie,⁷⁴ Munkácsról (január 23.) Pálffytól a határidőnek néhány nappal való kitolását kérte. A főparancsnok nem minden gyanakvás és bizalmatlanság nélkül fogadta e kérést, mert Károlyi legutóbb „méltóságos Rákóczy herceg hírvél jött hozzá”; „jól lett és illett volna is” — úgymond — „öhercegségének” Károlyit megvárni; az adott viszonyok között → szerinte — különben sem lehet hosszasan tanácskozni, hanem „a dolgokon által kellett volna esni, ne mondassék az, hogy őfelségét orránál fogva hurcolják”. Hogy azonban „igaz magyar” voltát megmutassa s bizonyosságát adja annak, hogy a megegyezést őszinte szívvel óhajtja, hozzájárul Károlyi kívánságához és beleegyezik a januárius 30-i határidőbe, s addig „semmi hostilitást nem tesz”; emlékezteti azonban Károlyit arra, hogy „Ecsedből és Sólyomkőből mindeddig nem ment ki a kurucság, noha annak (Károlyi) parolája szerint meg kellett volna lenni, bár azt is effectuálta volna; vigyázzon úri szavára, hogy se magának, se úri familiájának ezután is kárt ne tegyen”.⁷⁵

nak. (Ezt Márki is fölemlíti. III. 172. l.) Pálffy idézett jelentésében nem tesz róla említést, ami azt jelenti, hogy ha a kérdéses mozzanat előfordult is, azt Pálffy jelentéktelennek tartotta.

⁷² 1711. január 16. 17. 26. Arch. Rak. III. 564—67. ll.

⁷³ *Bivolinyi* naplója. id. kiadv. 418. l.

⁷⁴ *Bivolinyi* naplója. id. kiadv. 419. l.

⁷⁵ 1711. január 25-ről. *Pulay*: II. 253—56. ll.

A császári főparancsnok e levél fensőbbes és türelmetlen hangjával, s a katonai megszállás további kiterjesztése szükségességének hangoztatásával, melyről a januárius 25-i levélben szintén szó esett, tulajdonképen Károlyira kívánt nyomást gyakorolni, mert hiszen Savoyai Jenő herceghez januárius 28-án intézett jelentésében leplezetlen őszinteséggel beismerte, hogy Kállóból a nagy hideg és a szélfúvás miatt nem tud kimozdulni csapatainak és loállományának teljes pusztulása nélkül.⁷⁶ Károlyira azonban hatással volt, aki most már haladéktalanul útrakelt s Rákócziival a lengyel határszélen fekvő Skolje nevű helységben találkozáván, a fejedelmet a távolléte alatt történekről, elsősorban pedig a kállai megállapodásokról behatóan tájékoztatta. Károlyi az utóbbi napok fordulatait, különösen a Rákóczira meglepetésszerűen ható fegyverszünet létrejöttét azzal magyarázta, hogy annak ára a fejedelem és Pálffy személyes találkozása; a császári főparancsnok ugyanis — Károlyi szerint — kétségtelennek tartotta, hogy Rákóczival „egy óra alatt többet végez, mint napokig tartó conferenciákon végezhetne“, mert a császár, aki Rákóczi és a magyar nemzet iránt „igen jó indulattal viseltetik, a békére nézve őt teljhatalommal ruházta fel“.⁷⁷

Károlyi felsorakoztatott érvei, bár például a császári főparancsnok teljhatalmára vonatkozó részlet nem felelt meg a valóságnak, mert Pálffy még január 25-i jelentésében is sürgette a felhatalmazás megadását, Rákóczit, aki a személyes áldozatoktól sohasem vonakodott, ha ezzel az országnak vélt szolgálatot tenni,⁷⁸ reábírták a Pálffyval való találkozásra.⁷⁹ Ezzel a kiegyezés ügye fordulóponthoz jutott.

Dr. Lukinich Imre.

⁷⁶ Eredetije Kriegsarchiv. Feldakten. 1711. jan. Nr. 10.

⁷⁷ Rákóczi Emlékiratai. 285. l.; megjegyzendő, hogy az Emlékiratok kronológiája a szatmári béke történetében sok helyen téves.

⁷⁸ 1711. január 29-én Bercsényihez intézett levele. Arch. Rak. III. 569. l.

⁷⁹ A *Pulay*tól (II. 257. l.) Rákóczinak tulajdonított kijelentések valószínűtleneknek látszanak; Rákóczi magatartása a vajai találkozás alkalmával, s utóbb is, mást mutat. *Pulay* előadását *Márki* is (III. 172. l.) fenntartással fogadja.